

GÁBOR R. ISTVÁN

A minimálbér-szabályozás dilemmájának különös jelentőségéről a volt szocialista országokban – egy összehasonlító nemzetközi kutatás apropóján

A minimálbér-szabályozás alapvető dilemmája, hogy amennyiben eredményes a keresetelosztás alján lévő túlzott kereseti hátránya elleni küzdelemben, mellékhatásként foglalkoztatási kilátásaik romlását idézheti elő. Ez az írás a legalacsonyabb iskolázottságúak viszonylagos foglalkoztatási rátájára és kereseti pozíciójára vonatkozó 2006. évi EU-27 adatainak kereslet-kínálati megközelítésű értékelésével járul hozzá a minimálbér-politikai vitához. Fő következtetése, hogy a minimál-bérszabályozás jelzett dilemmája különös jelentőségű lehet a magyarországi minimálbér-politika s általában az egykori szocialista országok minimálbér-politikája számára.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: J21, J23, J31, J38, J71.

A dilemma

A közgazdászok köztudottan megosztottak a minimálbér-szabályozás létjogosultságával kapcsolatos meggyőződésükben. Vannak, akik az aránytalanul csekély alkuerejű dolgozórétegek kereseti hátrányának ellensúlyozására szolgáló eszközt látnak benne. Mások viszont, épp ellenkezőleg, olyan piactorzító tényezőt, amely – a jobban fizető szakszervezeti és a nem szakszervezeti vállalatok közötti – költség- és árversenyt korlátozó hatásával fékezi a szervezett és nem szervezett dolgozók közötti alkuerő-különbségeket kordában tartó piaci erők érvényesülését.

A minimálbér-szabályozáshoz mint a szegénység elleni küzdelem eszközehez többségük elutasítón viszonyul. Egyik fő aggályuk, hogy a legrosszabbul keresők jelentős része nem szegény; ennél fogva a minimálbér-szabályozás alacsony találati arányú fegyver. Másik tipikus aggályuk pedig, hogy ráadásul kétélű: a legalacsonyabb keresetek növelésével egyszerűsre csökkenti a legrosszabbul fizetettek munkához és ezáltal munkajövedelemhez jutási esélyét.

Ez az írás a minimálbér-szabályozás ez utóbbi dilemmájához kapcsolódik. Azt igyekszik érzékeltetni, hogy amennyiben jogos a benne megfogalmazódó aggály – s kevesen vitatnák, hogy bizonyos fokig jogos –, annyiban ez a dilemma a volt szocialista országokban különös jelentőségű. Következésképpen az érett piacgazdaságok minimálbér-szabályozási tapasztalatai és tanulságai e régióban nem lehetnek egy az egyben irányadók.

* Minimum wage systems and industrial relations címmel a Manchester Business School 2010. szeptember 22–23-án Brüsszelben az Európai Bizottsággal közös szervezésű konferenciát rendezett, hogy megvitassa öt országra – az Egyesült Királyságra, Horvátországra, Magyarországra, Németországra és Spanyolországra – kiterjedő összehasonlító vizsgálódásainak eredményeit. Ez az írás, amely a konferencia záró kerekasztal-megbeszélésén tartott előadás alapján készült, adalék lehet a 2001. évi magyarországi minimálbér-emelés *Köllő* [2001] és *Kertes–Köllő* [2004] által tárgyalt foglalkoztatási következményeinek értékeléséhez.

A szerző köszönettel tartozik *Cseres-Gergely Zsombornak* és *Köllő Jánosnak* az írás alapjául szolgáló angol nyelvű előadás-kézirathoz fűzött tanulságos megjegyzéseikért.

A megközelítés

A Collegium Budapest ösztöndíjasa voltam, amikor 1994 őszén a Collegium vendégeként Robert Solow Nobel-díjas közgazdász előadást tartott az egyesült államokbeli kereseti egyenlőtlenség 1975 és 1989 közötti, keresetdecilis-arányokkal s a mediánkereset kétharmadánál kisebb („alacsony”) keresetűek arányával szemléltetett növekedésének kereslet–kínálati érveléssel megragadható okairól (Solow [1995]). Ez az írás hasonló statisztikai mutatók – szintén – kereslet–kínálati megközelítésű értékelésére vállalkozik.

Egyrészt azonban az országon belüli trendszerű változás helyett az Európai Unió volt szocialista és érett kapitalista országai közötti – az Eurostat és az OECD 2006. évi adataiból kalkulált mutatóértékek szerinti¹ – térbeli különbségeket igyekszem megragadni.

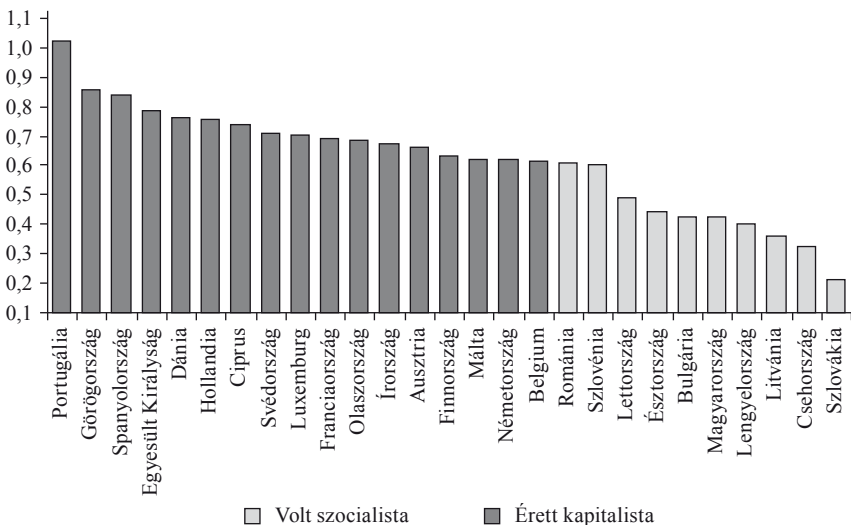
Másrészt, a Solow-előadás tárgyalásmódjának mintegy a tükörképeként, mondandóm kifejtését keresetegyenlőtlenségbeli különbségek helyett foglalkoztatási esélykülönbségek bemutatásával kezdem. Nem elméleti, hanem tisztán pragmatikus megfontolásból: alkalmazkodva ahhoz, hogy a hazai és nemzetközi közgondolkodásban és politikai döntéshozói fórumokon a foglalkoztatás ügye a keresetegyenlőtlenségek kérdésénél jellemzően (és megítélésem szerint helyesen) jóval nagyobb figyelmet kap.

A tények

Mint az *1. ábrából* kiviláglik, a volt szocialista EU-tagországokban a viszonylag alacsony – legfeljebb alsó középfokú – végzettségűek foglalkoztatási rátája kirívóan elmarad az azonos korú (25–64 éves) felső középfokú végzettségűek foglalkoztatási rátájától. Az iskolázottabbakéhoz viszonyított foglalkoztatási rátájuk szerinti rangsorban a volt szocialista országok láthatóan sereghajtók.

1. ábra

A legfeljebb alsó középfokú végzettségű 25–64 évesek foglalkoztatási rátája a hasonló korú felső középfokú végzettségűekéhez viszonyítva

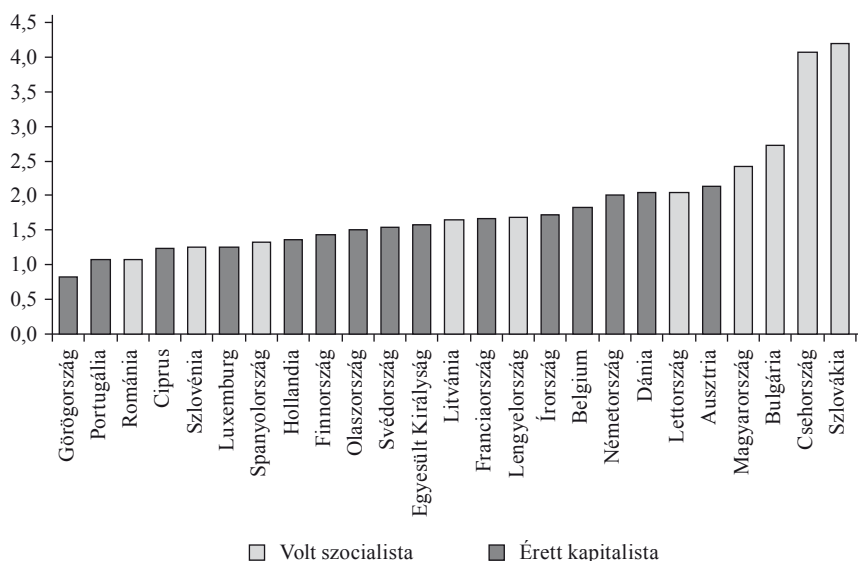

¹ A számításokhoz felhasznált foglalkoztatási és munkanélküliségi adatok forrása http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, a kereseti adatoké pedig <http://stats.oecd.org/Index.aspx>.

Inkább keresleti vagy inkább kínálati eredetű a volt szocialista régió alacsony iskolázottságú lakosságának e viszonylagos foglalkoztatottságbeli lemaradása? A viszonylagos munkanélküliségi ráták 2. ábra szerinti országközi különbségei önmagukban nem adnak e kérdésre választ.

2. ábra

A legfeljebb alsó középfokú végzettségű 25–64 évesek munkanélküliségi rátája a hasonló korú felső középfokú végzettségűekéhez viszonyítva*

*Iskolázottság szerinti munkanélküliségi adatok híján Észtország és Málta nélkül.

Igaz ugyan, hogy a volt szocialista régió alsó középfokú végzettségű népességének a felső középfokú iskolázottságúakéhoz viszonyított munkanélkülisége viszonylagos foglalkoztatásukhoz képest láthatólag kevésbé szisztematikusan – csak tendenciaszerűen – s a viszonylagos munkaerő-részvételi ráták különbségének ellensúlyozásához általában elégtelen mértékben nagyobb az érett piacgazdaságok alacsony iskolázottságú dolgozóinak viszonylagos munkanélküliségénél. Ebből önmagában azonban egyáltalán nem következik, hogy az ok elsősorban kínálati eredetű lenne. Kereslet és kínálat ugyanis nem pusztán fizikai mennyiségeket jelent, hanem fizikai mennyiségek és árak együttállásait.

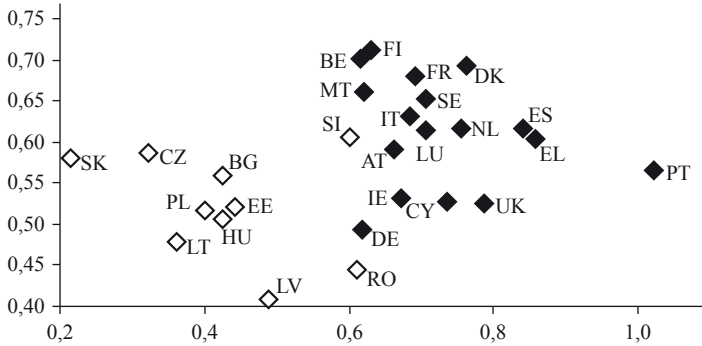
Ennek megfelelően a kérdés megválaszolásához egyszerre két dimenzióban: aszerint kell elvégeznünk az összehasonlítást, hogy az egyes országokban, illetve ország-csoportokban miként kombinálódik egymással az alacsony iskolázottságúak viszonylagos foglalkoztatottsága és a keresetegyenlőtlenség – amelynek egyik fontos meghatározója a minimálbér. (Lásd *Grimshaw* [2010] komparatív kutatási jelentésében a minimálbér átlagkeresethez viszonyított nagysága és az alacsony keresetűek aránya között kimutatott $R^2 = 0,59$ -szorososságú negatív kapcsolatot.) Efféle összehasonlítás eredményét szemlélteti a 3. ábra.

A függőleges tengelyekre felmért keresetegyenlőtlenségi mutatókat – a teljes munkaidőben foglalkoztatottak 10. percentilis keresetének az 50., illetve a 90. percentilis keresethez viszonyított arányát s a nem alacsony keresetűek részarányát – a legkevésbé iskolázottak relatív keresetének közelítő mutatójaként fogva fel, és az ábrát kereslet-kínálati fogalmi keretben értelmezve, a következőképpen oszkozhatunk.

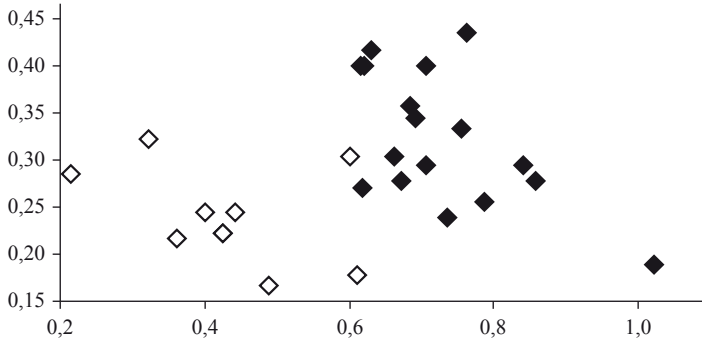
3.ábra

Keresetegyenlőtlenség és az alacsony iskolázottságúak viszonylagos foglalkoztatottsága

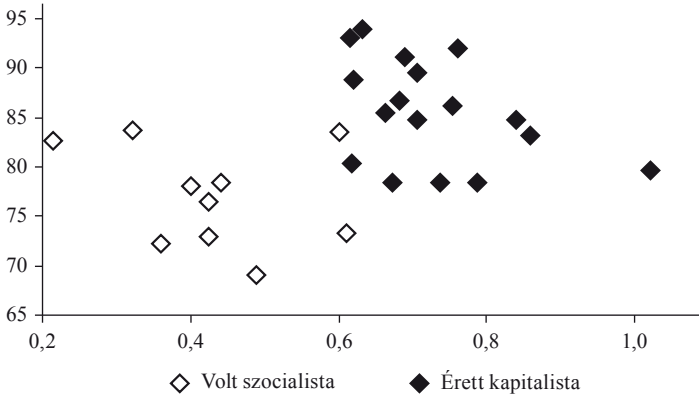
A 10. és az 50. percentilis kereset közötti arány

A 10. és az 90. percentilis kereset közötti arány

A nem alacsony keresetűek aránya, százalék

A legfeljebb alsó középfokú végzettségű 25–64 évesek foglalkoztatási rátája a hasonló korú felső középfokú végzettségűekéhez viszonyítva

Országjelölések: Ausztria – AT, Belgium – BE, Bulgária – BG, Ciprus – CY, Cseh Köztársaság – CZ, Dánia – DK, Észtország – EE, Finnország – FI, Franciaország – FR, Németország – DE, Görögország – EL, Magyarország – HU, Írország – IE, Olaszország – IT, Lettország – LV, Litvánia – LT, Luxemburg – LU, Málta – MT, Hollandia – NL, Lengyelország – PL, Portugália – PT, Románia – RO, Szlovákia – SK, Szlovénia – SI, Spanyolország – ES, Svédország – SE, Egyesült Királyság – UK.

Amennyiben a legkevésbé iskolázottak iskolázottabbakéhoz viszonyított foglalkoztatásában a volt szocialista régió döntően kínálati okból, vagyis azért maradna az érett piacgazdaságok mögött, mert iskolázatlanabbjainak iskolázottabbakéhoz viszonyított munkaerő-kínálata kisebb (amit például az idézhetne elő, ha e régióban a munkaképes korú alacsony iskolázottságúak szélesebb köre fér hozzá alacsony jövedelmű nem foglalkoztatottaknak szánt jövedelemtámogatásokhoz), akkor ebből kisebb kereseti hátrányuknak – a volt szocialista országokbeli keresetek kisebb egyenlőtlenségének – kellene következnie. Az ábra viszont ennek épp ellenkezőjéről tudósít. A legkevésbé iskolázottak viszonylagos foglalkoztatása a volt szocialista régióban annak ellenére alacsonyabb, hogy keresetük nagyobb mértékben marad el iskolázottabb társaiktól.

Eszerint alacsonyabb viszonylagos foglalkoztatottságukban a munkájuk iránti kisebb viszonylagos kereslet lehet elsősorban ludas.

Okok és következmények

Mi állhat e volt szocialista országokbeli kisebb viszonylagos kereslet mögött? E kérdés megválaszolására nem vállalkozom. Csupán annyit jegyzek meg, hogy *Köllő* [2009] úttörő jelentőségű hazai vizsgálódásának eredményei alapján a három legvalószínűbbnek látszó közvetlen ok, hogy ezek az országok 1. a munkaképes korú lakosság iskolázottság szerinti megoszlásához képest túlságosan előreszaladtak a tudásigényes technológiai fejlődésben; 2. és/vagy lemaradtak a kevésbé iskolázottak relatív – iskolázottabbakéhoz viszonyított – tudásszintjében; 3. és/vagy alacsony tudásigényű munkahelyeiket nagyobb arányban töltik be szakképzettségük rendszerváltozást követő elértéktelenedése folytán az egyszerű munkák piacára beözönlött túlképzett dolgozókkal.

Ami mondandóm szempontjából az okoknál lényegesebb következményeket illeti, az előbbieken érzékeltetett alacsony viszonylagos foglalkoztatás és alacsony relatív bér mellett a kisebb kereslet legnyilvánvalóbb további ikerfolyománya, hogy az alacsony iskolázottságúak előítéletből fakadó és/vagy statisztikai diszkrimináció sújtotta csoportjaival szemben részint nagyobb fokú lehet a munkaerő-piaci diszkrimináció. Részint pedig e nagyobb fokú munkaerő-piaci diszkrimináció nagyobb hányaduk esetében öltheti – a bérdiszkriminációnál gazdaságilag és társadalmilag jóval ártalmasabb – foglalkoztatási diszkrimináció formáját.

Következtetések

Visszakanyarodva a minimálbér-szabályozás bevezetőben említett dilemmájához, vegyük még egyszer szemügyre a 3. ábrát! Pontosabban annak az egyes országcsoportok adatpontjaihoz hozzáillesztett, viszonylagos kvázi keresleti függvényekként felfogott regressziós egyenesekkel kiegészített változatát.

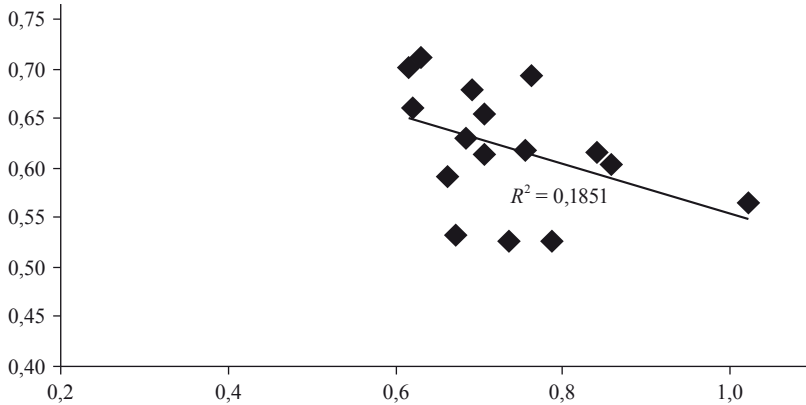
Ezt láthatjuk a 4. ábrán, mégpedig a három keresetegyenlőtlenségi mutató közül csak az – itt vizsgált két iskolázottsági csoport viszonylagos keresetét leginkább közelítő – 10. és az 50. percentilis kereset közötti arány alapulvételével, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért országjelölések nélkül. (A másik két keresetegyenlőtlenségi mutató alapulvételével egészen hasonló ábrák adódnának.) Felemás – részben érett kapitalista, részben volt szocialista – pozíciója miatt nem jelenítjük meg az ábrán Németország adatpontját, és nem tüntetjük fel az itt vizsgált mutatók mellett sok más gazdasági mutatójában is atipikus egykor szocialista Szlovénia adatpontját sem.

4. ábra

Kereseti egyenlőtlenség és a legfeljebb alsó középfokú végzettségűek
viszonylagos foglalkoztatottsága

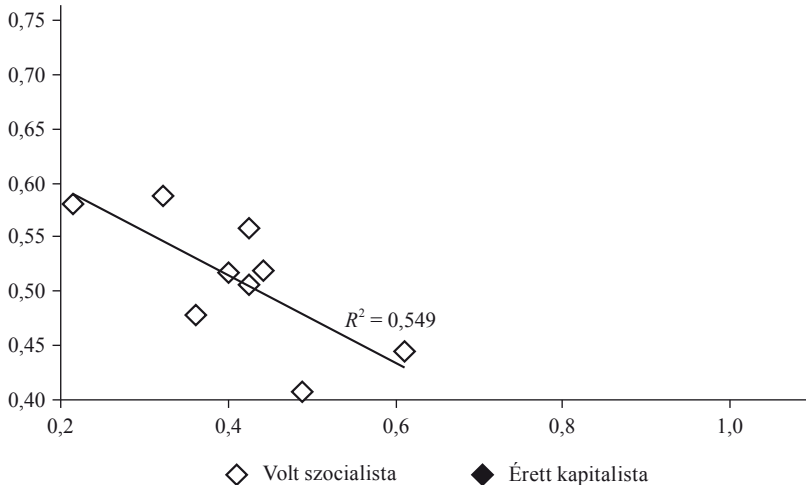
a) Az érett kapitalista országokban

A 10. és az 50. percentilis
kereset közötti arány

b) A volt szocialista országokban

A 10. és az 50. percentilis
kereset közötti arány

A legfeljebb alsó középfokú végzettségű 25–64 évesek foglalkoztatási rátája
a hasonló korú felső középfokú végzettségűekéhez viszonyítva

A 4. ábra magáért beszél. A volt szocialista országokra adódó kvázi keresleti függvénynek az alacsony iskolázottságúak szemszögéből lényegesen kedvezőtlenebb – az origóhoz jóval közelebbi – pozíciójából egyszerre következik a minimálbér-szabályozás fokozott szükségessége, tudniillik a legkevésbé iskolázottaknak az iskolázottabbaktól való nagyobb kereseti elmaradása folytán, s ugyanakkor a szabályozás súlyosabb hátulütője, az alacsony iskolázottságúak eleve kisebb viszonylagos foglalkoztatottsága folytán. Ráadásul, lévén a keresetek egyenlőtlenségének és az alacsony iskolázottságúak viszonylagos foglalkoz-

tatottságának kapcsolata ebben az országcsoportban láthatólag jóval szorosabb (vö. a két országcsoportra kapott R^2), sokkal nyilvánvalóbban merül fel a minimálbér-szabályozás bevezetőben vázolt, „*Melyik ujjunkat harapjuk meg inkább?*” dilemmája. Mindez a volt szocialista országokat fokozott mérsékletre inti a kereseti egyenlőtlenségek minimálbér-szabályozáson alapuló csökkentésében.

Hasonlóan ellentmondásos következtetésre juthatunk a minimálbér-szabályozást illetően a munkaerő-piaci diszkrimináció szemszögéből.

Egyfelől, a volt szocialista országok nagyobb kereseti egyenlőtlensége közepette természetesen erőteljesebb bérdiszkrimináció különösen nyomós hivatkozási alap lehet a minimálbér-szabályozás melletti érvelésben. Nem kevésbé nyomós ellenérv ugyanakkor, másfelől, hogy alkalmazása fokozhatja a foglalkoztatási diszkriminációt: erősítheti a kedvezőbb megítélésű csoportokhoz tartozók, illetőleg a munkafeladatok tudásigényéhez képest túlképzettek munkáltatói „kimazsolázásának” gyakorlatát. Azt a gyakorlatot, amelynek következtében a volt szocialista országokban különösen nagy tömegben rekesztődnek ki a munkaképes korú alacsony iskolázottságúak a foglalkoztatásból, és szorulnak a társadalom peremére.

*

Összefoglalva, a kereseti egyenlőtlenségek kontra foglalkoztatottsági egyenlőtlenségek dimenziójában a minimálbér-szabályozás dilemmája a volt szocialista országokban valóban – mint a címben jeleztük, és a bevezetőben előrebocsátottuk – különös élességgel vetődhet fel. Hogy milyen differenciális kihatásokkal a minimálbérrendszereikre és munkaügyi kapcsolataikra, ennek tisztázása további kutatásokra vár.

Hivatkozások

- GRIMSHAW, D. [2010]: Minimum wage systems and changing industrial relations in Europe. Comparative report. <http://www.mbs.ac.uk/research/europeanemployment/projects/documents/Executivesummaryforcomparativereport.pdf>, 4. o.
- KERTESI GÁBOR–KÖLLŐ JÁNOS [2004]: A 2001. évi minimálbér-emelés foglalkoztatási következményei. *Közgazdasági Szemle*, 51. évf. 4. sz. 293–324. o.
- KÖLLŐ JÁNOS [2001]: Hozzászólás az elmaradt minimálbérvitához. *Közgazdasági Szemle*, 48. évf. 12. sz. 1064–1080. o.
- KÖLLŐ JÁNOS [2009]: A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a posztszocialista gazdaságban. *Osiris*, Budapest, 236 o.
- SOLOW, R. M. [1995]: Understanding increased inequality in the U. S. *Collegium Budapest, Institute for Advanced Study, Public Lectures*, 4. 12 o.